

Prijevod s engleskog
UDK 32:316.774
321.7:165
303

Politička komunikacija u medijskom društvu: da li demokracija još uživa spoznajnu dimenziju? Utjecaj normativne teorije na empirijska istraživanja

---

JÜRGEN HABERMAS

Odsjek za filozofiju, Sveučilište Johann-Wolfgang Goethe u Frankfurtu

Sažetak

Ponajprije uspoređujem deliberativne modele demokracije s liberalnim i republikanskim te razmatram moguće veze s empirijskim istraživanjima, a potom istražujem koliko ima empirijskih dokaza da politička deliberacija razvija potencijal nalaženja istine. Glavni dijelovi članka služe *prima facie* raspršivanju sumnje o empirijskom sadržaju i primjenjivosti komunikativnog modela deliberativne politike. On, štoviše, ističe dva kritična uvjeta: u javnoj sferi posredovana politička komunikacija može olakšati procese deliberativne legitimacije u složenim društvima jedino ako samoregulirajući sustav medija zadobije nezavisnost od svog društvenog okruženja i ako anonimne publike dozvole povratnu spregu između informiranog elitnog diskursa i responzivnog civilnog društva.

U Aristotelovoj *Politici* normativno teoretiziranje i empirijska istraživanja idu ruku pod ruku.¹ No suvremene teorije liberalne demokracije iskazuju zahtjevno “treba” koje se suočava s otrežnjujućim “jest” sve složenijih društava.² Čini se da posebice deliberativni model demokracije, koji si pripisuje spoznajnu dimenziju za demokratske procedure legitimacije, pokazuje sve veći raskol između normativnih i empirijskih pristupa politici.

¹ Ovaj je članak nastao na temelju plenarnog izlaganja 20. lipnja 2006. na 56. godišnjem zasjedanju Međunarodne udruge za komunikaciju (ICA), održanom u Dresdenu, Njemačka.

² Ovaj je članak izvorno objavljen u časopisu *Communication Theory*, Vol. 16 (2006), str. 411-426, © International Communication Association, doi: 10.1111/j.1468-2885.2006.00280.x. Zahvaljujemo izdavaču Wileyu na ljubaznom odobrenju da objavimo prijevod na hrvatski.

Dopustite da najprije usporedim deliberativni s liberalnim i republikanskim modelima demokracije i razmotrim moguće upute za empirijska istraživanja. Potom ću ispitati kakvi su empirijski dokazi za pretpostavku da politička deliberacija razvija potencijal nalaženja istine. Glavni dijelovi rada služe *prima facie* raspršivanju sumnji o empirijskom sadržaju i primjenjivosti deliberativnog modela. Komunikacijski model deliberativne politike koji želim predstaviti ističe dva kritična uvjeta: posredovana politička komunikacija može u javnoj sferi olakšati procese deliberativne legitimacije u složenim društvima jedino ako samoregulirajući sustav medija zadobije nezavisnost od svog društvenog okruženja i ako anonimne publike odobre povratnu spregu između informiranog elitnog diskursa i respozivnog civilnog društva.

Empirijske upute za normativne teorije demokracije

Institucionalni konstrukt modernih demokracija povezuje tri elementa: prvo, privatnu autonomiju građana, od kojih svaki ili svaka vodi svoj vlastiti život; drugo, demokratsko građanstvo, tj. uključenost slobodnih i jednakih građana u političku zajednicu; i treće, neovisnost javne sfere koja djeluje kao posredujući sustav između države i društva. Ti elementi tvore čvrsti temelj liberalnih demokracija (neovisno o različitosti ustavnih tekstova i zakonskih poredaka, političkih ustanova i praksi). Taj institucionalni konstrukt treba jamčiti (a) jednaku zaštitu pojedinih članova civilnog društva vladavinom prava putem sustava temeljnih sloboda, sustava koji je kompatibilan s jednakim slobodama za svakoga; jednak pristup neovisnim sudovima i njihovu zaštitu; i diobu vlasti između zakonodavstva, sudstva i izvršne vlasti koja javnu upravu temelji na zakonu. Taj konstrukt treba jamčiti (b) političku participaciju maksimalno mnogo zainteresiranih građana putem jednakih prava na komunikaciju i participaciju; povremene izbore (i referendume) na temelju jednakog prava glasa; natjecanje različitih stranaka, platformi i programa; i načelo većine za političke odluke u predstavničkim tijelima. On treba osigurati (c) odgovarajući doprinos političke javne sfere formiranju razmatranih javnih mnijenja putem razdvajanja (na porezima građane) države od (na tržištu građanog) društva, prava na komunikaciju i udruživanja te regulaciju strukture moći javne sfere koja osigurava raznovrsnost neovisnih masovnih medija te opći pristup inkluzivnih masovnih publika javnoj sferi.

Taj institucionalni konstrukt utjelovljuje ideje iz različitih političkih filozofija. Svaka od tih velikih tradicija daje različitu težinu jednakim slobodama za svakoga te demokratskoj participaciji i vladavini putem javnog mnijenja (Habermas, 1988: 239-252). Liberalna tradicija preferira slobode privatnih građana, dok republikanska i deliberativna ističu ili političku participaciju aktivnih građana ili formiranje razmatranih javnih mnijenja. Te niti političke misli djeluju na različite načine na nacionalne političke kulture, stvarajući tako specifične odnose između *teorije* i *prakse*. One tvore različite zakonske tradicije i različite nacionalne okvire za one

javne rasprave koje održavaju i preoblikuju političke kulture i kolektivne identitete (Peters, 2005). Različita težina koju građani različitih nacija pripisuju pravima i slobodama, uključenosti i jednakosti ili javnim raspravama i rješavanju problema određuje kako građani vide sebe kao članove svoje političke zajednice.

Uporaba takvih ideja u planiranju projekata empirijskih istraživanja drugi je, indirektniji način gradnje mosta između normativne teorije i političke stvarnosti. Normativne teorije zapravo služe kao vodič za istraživanja u nekim područjima političkih znanosti. To objašnjava sklonosti u izboru između političkog liberalizma i ekonomske teorije demokracije (Arrow, 1963) na jednoj strani te između republikanizma i komunitarističkih pristupa (koji se usmjeruju na povjerenje i druge izvore solidarnosti [“običaji srca”] na drugoj) (Bellah, 1975; Putnam, 2000). Deliberativni je model zainteresiraniji za spoznajnu funkciju rasprave i pregovaranja nego za racionalni izbor i politički ethos. Ovdje suradničko traganje deliberativnih građana za rješenjima političkih problema ima prednost pred okupljanjem privatnih građana ili pred kolektivnim samoodređenjem etički integrirane nacije.

Kao svoju glavnu empirijsku uputu deliberativna paradigma nudi demokratski proces, za koji se pretpostavlja da će rađati legitimaciju procedurom formiranja mnijenja i volje koja podaruje (a) javnost i transparentnost za deliberativni proces, (b) uključenost i jednake prilike za sudjelovanje i (c) opravdanu pretpostavku za razumne ishode – uglavnom u pogledu utjecaja argumenata na racionalne promjene preferencija (Bohman, 1996; Bohman i Rehg, 1997).

Pretpostavka razumnih ishoda povratno počiva na pretpostavci da institucionalne rasprave pokreću relevantne teme i tvrdnje, unapređuju kritičko vrednovanje doprinosa i vode racionalno motiviranim reakcijama “da” ili “ne”. Deliberacija je zahtjevni oblik komunikacije, premda izrasta iz neprimjetnih *svakodnevnih rutina* pitanja o traženju i pružanju razloga [*reasons*]. Tokom svakodnevnih praksi djelatnici su uvijek već izloženi području razloga. Oni ne mogu doli uzajamno povećavati tvrdnje o valjanosti svojih iskaza i tvrdnju da treba biti pretpostavljeno – i, ako je nužno, može biti dokazano – da su one istinite ili ispravne ili iskrene te u svakom slučaju razložite. Implicitno pozivanje na racionalni diskurs – ili na natjecanje za bolje razloge – ugrađeno je u komunikativno djelovanje kao sveprisutnu alternativu rutinskom ponašanju.

Ideje ulaze u društvenu stvarnost putem idealizirajućih pretpostavki urođenih svakodnevnim praksama i nenapadno pribavljaju kvalitetu tvrdoglavih društvenih činjenica.³ Slične pretpostavke implicitne su i političkoj i zakonskoj praksi. Uzmite

³ Konceptcija detranscendentaliziranog uma, čiji je normativni sadržaj utjelovljen u društvene prakse, ne smije se brkati s Rawlsovim suprotstavljanjem idealne i neidealne teorije (usp. Nablo, 2005).

za primjer tzv. glasački paradoks (koji uopće nije paradoks): građani i dalje sudjeluju u općim izborima unatoč tome što politolozi, sa stajališta promatrača, tvrde da dolazi do marginaliziranja učinaka izborne geografije ili glasačkih postupaka. Demokratska praksa glasanja tvori taj kolektivni pothvat i od sudionika zahtijeva da postupaju prema pretpostavci da se svaki glas "broji". Slično tome, litiganti se ne prestaju obraćati sudu bez obzira na to što profesori prava opažaju i ukazuju na neodređenost zakona i nepredvidivost zakonskih odluka. Vladavina prava i donošenje sudskih odluka slomili bi se kada sudionici ne bi djelovali u suglasju s premisom da ih se tretira na *fair* način i da će donesena presuda biti razumna.

Potencijal nalaženja istine političke deliberacije

Naravno da je empirijsko pitanje da li deliberacija uistinu uvodi spoznajnu dimenziju u formiranje političke volje i donošenje odluka. Postoji već impresivna količina istraživanja malih grupa koje političku komunikaciju tumače kao mehanizam poboljšanja suradničkog učenja i kolektivnog rješavanja problema. Na primjer *Neblo* (u tisku) glavne je postavke normativne teorije preveo u hipoteze o tome kako eksperimentalne grupe uče pomoću rasprave [*deliberation*] o političkim temama (kao što su afirmativno djelovanje, homoseksualci u vojsci ili distributivna pravednost jednoporezne stope). Pojedince su najprije pitali za mišljenje o tim temama; pet tjedana kasnije razvrstani su u grupe i zamoljeni da raspravljaju o istim pitanjima te da donesu kolektivne odluke; a pet tjedana nakon rasprave svakoga su ponovno pitali da iznese osobno mišljenje.

Nalazi više-manje potkrepljuju očekivani utjecaj deliberacije na formiranje *razmotrenog* političkog mnijenja. Proces grupne deliberacije rezultirao je jednomsmjernom promjenom, a ne polarizacijom mnijenja. Konačne odluke bile su posve različite od izvorno izraženih mnijenja i promijenjenih mnijenja koja su odražavala poboljšane razine informacije i šire perspektive temeljene na jasnijoj i detaljnijoj definiciji teme. Neosobni argumenti kao da su prevladavali nad utjecajem međuosobnih odnosa, a izraženo je i povećano povjerenje u proceduralnu legitimnost *fair* argumentacije.

Drugi su primjer Fishkinovi (1995; također Fishkin i Luskin, 2005) slavni eksperimenti s fokus-grupama ili terenski eksperimenti, kao npr. onaj sa 160 stanovnika Britanske Kolumbije koji su bili slučajno izabrani s glasačkih lista za Skupštinu građana o izornoj reformi, potom su se sastajali šest vikenda zato da "uče i raspravljaju te odluče između triju alternativnih prijedloga". Dokazi utjecaja raspravljanja na strukturiranje preferencija nisu samo izazvali kritiku paradigmi racionalnog izbora (Heath, 2001; Johnson, 1993), već su i potakli novo istraživanje o učincima uokvirivanja u formiranju političkih preferencija. Druckman (2004) piše: "pojedinci koji se upuste u razgovor s heterogenom grupom bit će manje podložni

učincima uokvirivanja od onih koji se ne upuštaju u razgovore” (str. 675). Ekspertne grupe (multinacionalnih korporacija) i protueksperti (nevladinih organizacija) koji su se sastali pod pokroviteljstvom berlinskog *Wissenschaftszentrums* [Centra za znanost] bliži su politici realnog života. Te grupe za posredovanje bile su pozvane da neposredno rasprave sukobljene poglede na političke teme (rizici uzgajanja genetički modificiranih biljaka i prava intelektualnog vlasništva u biotehnologiji nasuprot epidemijskoj zdravstvenoj skrbi u nerazvijenim krajevima) (Van den Daele, 1994, 1996; World Business Council for Sustainable Development and Science Center Berlin, 2003).

Sve te studije nude empirijske pokazatelje za spoznajni potencijal političke rasprave. Međutim, mali uzorci mogu ponuditi jedino ograničenu potporu empirijskom sadržaju deliberativne paradigme konstruirane za procese legitimacije u velikim razmjerima ili nacionalnim društvima. Suvremena zapadna društva pokazuju impresivno povećanje obima političke komunikacije (Van der Daele i Neidhardt, 1996), no političkom javnom sferom istovremeno dominira vrsta posredovane komunikacije kojoj nedostaju definirajuće osobine deliberacije.⁴ Očiti su nedostaci u tome smislu (a) nedostatak interakcije licem u lice između prisutnih sudionika u zajedničkoj praksi kolektivnog odlučivanja i (b) nedostatak recipročnosti između uloga govornika i adresata u egalitarnoj razmjeni tvrdnji i mnijenja.

Još više, *dinamikom* komunikacije upravlja moć medija da odabiru poruke i oblikuju njihovo predstavljanje te da strategijskom uporabom političke i društvene moći utječu na teme rasprave, kao i na otpočinjanje i uokvirivanje javnih tema.

Prije nego što se okrenem zadnjoj temi moćnih intervencija, objasniti ću zašto ni apstraktni karakter javne sfere koji odvaja mišljenja od odluka ni asimetričan odnos djelatnik-publika na virtualnoj pozornici posredovane komunikacije nisu *per se* disonantni, drugim riječima, faktori koji bi negirali primjenjivost modela delibera-

⁴ Dopustite mi usputnu primjedbu o internetu kao protuteži prividnim deficitima koji potječu iz impersonalnog i asimetričnog karaktera emitiranja putem ponovnog uvođenja deliberativnih elemenata u elektroničku komunikaciju. Internet je zasigurno reaktivirao zasade egalitarne javnosti pisaca i čitatelja. Međutim, komunikacija na *webu* posredovana kompjutorom može imati nesumnjive *demokratske* zasluge jedino u posebnom kontekstu: internet može potkopati cenzuru autoritarnih režima koji pokušavaju upravljati i suzbijati javno mnijenje. U kontekstu liberalnih režima, nastanak milijuna fragmentiranih *chat-rooms* diljem svijeta, nasuprot tome, tendira fragmentiranju velikih, ali politički fokusiranih masovnih publika u ogromnu količinu izoliranih tematskih publika. Unutar uspostavljenih nacionalnih javnih sfera, rasprave *on-line* od strane korisnika *weba* samo promoviraju političku komunikaciju, dok se *news* grupe kristaliziraju oko fokalnih točki vrsnog tiska, na primjer nacionalnih novina i političkih magazina (lijep pokazatelj za kritičku funkciju takve parazitske uloge komunikacije *on-line* jest račun od 2088 eura koji je voditelj *Bildblog.de* nedavno poslao direktoru *Bild.t-online* za “usluge”: blogeri su tvrdili da su poboljšali rad uredništva *Bildzeitunga* korisnim kritikama i ispravcima [usporedi Rechnung für Bild.de, 2006]).

tivne politike. Posredovana politička komunikacija ne smije se uklapati u obrasce posve razvijene rasprave. Politička komunikacija, koja cirkulira odozdo prema gore i od vrha prema dolje putem mnogoslojnog sustava (od svakodnevnih razgovora u civilnom društvu preko javnih rasprava i posredovane komunikacije u slabim javnostima pa do institucionaliziranih rasprava u središtu političkog sustava) poprima posve različite forme u različitim arenama. Javna sfera tvori periferiju političkog sustava i može jako olakšavati procese deliberativne legitimacije “pranjem” tokova političke komunikacije podjelom rada s drugim dijelovima sustava.

Struktura masovne komunikacije i tvorba razmotrenog javnog mnijenja⁵

Zamislite javnu sferu kao posredujući sustav komunikacije između formalno organiziranih i neformalnih rasprava licem u lice, u arenama i na najvišoj i na najnižoj razini političkog sustava. Postoji empirijski dokaz o utjecaju rasprava na procese donošenja odluka u nacionalnim zakonodavstvima (Steiner, Bächtiger, Spöndli i Steenbergen, 2004; v. također Habermas, 2005: 389) i u drugim političkim ustanovama, kao i o učincima učenja putem preživljanja političkih razgovora među građanima u svakodnevnom životu (Johnston Canover i Searing, 2005). No koncentrirat ću se samo na ono čime politička komunikacija u javnoj sferi može doprinosti procesu deliberativne legitimacije.

Središte političkog sustava sastoji se od srodnih ustanova: parlamenata, sudova, administrativnih agencija i vlade. Svaku granu moguće je opisati kao specijaliziranu deliberativnu arenu. Odgovarajući ishod – zakonodavne odluke i politički programi, odluke ili presude, upravne mjere i propisi, pravila i politike – slijedi iz različitih tipova institucionalizirane rasprave i procesa pregovaranja. Na rubu političkog sustava javna je sfera ukorijenjena u mrežama za slobodan tok poruka – novosti, izvještaja, komentara, razgovora te prizora, slika, *showova* i filmova s informativnim, polemičkim, obrazovnim i zabavnim sadržajem. Ta *objavljena mnijenja* potječu od različitih tipova djelatnika – političara i političkih stranaka, lobista i grupa za pritisak ili djelatnika civilnog društva. Njih odabiru i oblikuju profesionalci masovnih medija, a prihvaćaju ih velike i preklapajuće publike, tabori, subkulture itd. Od spektra objavljenih političkih mnijenja možemo razlikovati, kao *odabrano [polled] mnijenje*, mjerenu skupinu stavova za i protiv o kontroverznim javnim temama kako se prešutno oblikuju u slaboj javnosti. Na te stavove utječe svakodnevni razgovor u neformalnom okruženju ili epizodnim javnostima civilnog društva, ponajmanje u onoj mjeri u kojoj se pozornost poklanja tiskanim ili elektroničkim medijima.

Dva su tipa djelatnika bez kojih politička javna sfera ne bi bila djelatna: profesionalci medijskih sustava – naročito *novinari* koji uređuju vijesti, izvještaje i ko-

⁵ Slijedim glavne crte analize Petersa (1994, 2001).

mentare – i *političari* koji zauzimaju središte političkog sustava i koji su i suautori i adresati javnog mnijenja. Posredovanu političku komunikaciju nosi elita. Možemo razlikovati još pet tipova djelatnika koji se pojavljuju na virtualnoj pozornici uspostavljene javne sfere: (a) *lobisti* koji predstavljaju posebne interesne grupe; (b) *zagovornici* koji ili zastupaju opći interes grupa ili su nadomjestak za zastupanje marginaliziranih grupa koje su nesposobne da djelotvorno iskažu svoje interese; (c) *eksperti* koji su osposobljeni u profesionalnom ili znanstvenom znanju u nekim posebnim područjima i pozvani su da daju savjete; (d) *moralni poduzetnici* koji proizvode javnu pozornost za očigledno zanemarene teme; i na kraju, ali ne manje važno (e) *intelektualci* koji su stekli, za razliku od zagovornika ili moralnih poduzetnika, zapaženu osobnu reputaciju u nekim područjima (npr. kao pisci ili sveučilišni nastavnici) i koji se, za razliku od eksperata i lobista, spontano angažiraju u javnoj raspravi s iskazanom nakanom unapređenja općih interesa.

Jedino je uzduž sustava kao cjeline moguće očekivati da deliberacija djeluje kao mehanizam čišćenja koji filtrira “blatne” elemente od diskurzivno strukturiranog procesa legitimacije. Kao bitan element demokratskog procesa očekuje se da rasprava ispuni tri funkcije: da pokrene i odabere značajne teme i tražene informacije te da određuje tumačenja; da diskurzivno procesuiru takve doprinose pomoću pravih argumenata za i protiv; i da stvara stavove racionalno potaknutih *da* i *ne* od kojih se očekuje da odrede ishod proceduralno ispravnih odluka.

U pogledu procesa legitimacije u cjelini, olakšavajuća uloga političke javne sfere uglavnom se sastoji u tome da ispuni jedino prvu od tih funkcija te da time priredi teme za političke institucije. U biti, deliberativni model očekuje od političke javne sfere da osigura formiranje pluralnosti razmatranih javnih mnijenja. To je još uvijek posve zahtjevno očekivanje, no u istraživanju komunikacija realistična shema nužnih uvjeta za stvaranje razmatranog javnog mnijenja može proizvesti nearbitrarne standarde za prepoznavanje uzroka komunikacijskih patologija.

Dopustite da razvijem takav komunikacijski model za demokratsku legitimaciju u dva koraka i da počnem podsjećanjem na širu sliku: interakciju između države i njezina društvenog okruženja.

Država se susreće sa zahtjevima s dviju strana. Uz pravila i propise ona treba osigurati javna dobra i usluge za civilno društvo, kao i potpore i infrastrukturu za različite funkcionalne sustave kao što su trgovina ili tržište rada, zdravstvo, socijalno osiguranje, promet, energija, istraživanje i razvoj, obrazovanje i tako dalje. Lobističkim i neokorporacijskim pregovorima predstavnici funkcijskih sustava sučeljavaju upravu s onim što oni predstavljaju kao “funkcijske imperativne”. Predstavnici zasebnih sustava mogu prijetiti skorim neuspjesima kao što je porast inflacije ili bijeg kapitala, prometni kolaps, manjak kuća i stanova te opskrbe energijom, manjak kvalificiranih radnika, odljev mozgova u inozemstvo itd. Uznemirujući utjecaj

takvih napetosti ili kriza na građane u njihovim ulogama klijenata odgovarajućih podsustava filtrira se pomoću distribucijskih obrazaca klasnih struktura. Udružene mreže civilnog društva i posebne interesne grupe prevode napetost neriješenih društvenih problema i suprotstavljenih zahtjeva za društvenom pravednošću u politička pitanja. Djelatnici civilnog društva artikuliraju političke interese i sučeljavaju državu sa zahtjevima koji nastaju iz svjetova života različitih grupa. Legalnom potporom glasačkih prava takvi zahtjevi mogu biti ojačani prijetnjom povlačenja legitimacije.

Međutim, glasovi ne izrastaju “prirodno” iz tla civilnoga društva. Prije nego što prijeđu formalni prag kampanja i općih izbora, oni se oblikuju zbrkanom bukom glasova koja se diže i iz svakodnevne rasprave i iz posredovane komunikacije. Ovisno o demokratskoj legitimaciji, na njezinu rubu, politički sustav na taj način posjeduje otvoreni bok prema civilnom društvu, naime nepokoran život javne sfere.

Organizacije za istraživanje javnog mnijenja stalno promatraju i registriraju stavove privatnih građana. Medijski profesionalci proizvode elitnu raspravu, hranjenu djelatnicima koji se bore za pristup medijima i za utjecaj na njih. Ti djelatnici ulaze na scenu s triju strana: političari i političke stranke počinju iz središta političkog sustava; lobisti i grupe posebnih interesa dolaze iz povoljne točke funkcijskog sustava i statusnih grupa koje predstavljaju; zagovornici, javne interesne grupe, crkve, intelektualci i moralni poduzetnici dolaze iz pozadina u civilnom društvu.

Zajedno s novinarima svi se oni pridružuju gradnji onoga što zovemo “javno mnijenje”, iako se ta jednostavna fraza odnosi na ono koje prevladava među većim brojem javnih mnijenja. Takvi klasteri sintetiziranih tema i pristupa istovremeno vrše odgovarajući pritisak akumuliranih stavova *da* i *ne* koje izvlače iz različitih publika. Teško je fiksirati javna mnijenja; zajedno ih grade političke elite i difuzne publike iz opaženih razlika između objavljenih javnih mnijenja i statističkih zapisa ispitanih mnijenja. Javna mnijenja vrše neku vrstu mekog pritiska na prilagodljive oblike uma. Takvu vrstu “političkog utjecaja” moramo razlikovati od “političke moći”, koja je vezana uz urede i koja donosi kolektivno obvezujuće odluke. Utjecaj javnih mnijenja širi se u suprotnim smjerovima, okrećući se i prema vladi tako što je pažljivo promatra i natrag prema reflektirajućim publikama, iz kojih je izvorno potekao.

Time što i izabrane vlasti i glasači mogu zauzeti pozitivan, negativan ili indiferentan stav prema javnome mnijenju ističe se najvažnija odlika javne sfere, naime njezin reflektivni karakter. Svi sudionici mogu se vraćati opaženim javnim mnijenjima i reagirati na njih nakon ponovnog razmatranja. Te reakcije, odozgo kao i odozdo, pružaju dvostruki test o tome kako djelatna politička komunikacija u javnoj sferi funkcionira kao filtrirajući mehanizam. Ako djeluje, on propušta jedino razmotrena javna mnijenja. Javna mnijenja pokazuju koji veliki, ali sukobljeni dijelovi

populacije razmatraju, u svjetlu raspoloživih informacija, koja su to najsmislenija tumačenja svake od raspoloživih kontroverznih tema.

Sa stajališta respozivnih vlada i političkih elita, razmotrena javna mnijenja uokviruju doseg onoga što bi javnost građana prihvatila kao legitimne odluke u danome slučaju. Za respozivne glasače, angažirane u svakodnevnim političkim razgovorima, koji čitaju novine, gledaju televiziju i sudjeluju ili ne sudjeluju na izborima, razmotrena javna mnijenja jednako su tako plauzibilne alternative onome što se računa kao razumno stajalište o javnim stvarima. Formalno glasanje te aktualno mnijenje i formiranje volje *pojedinačnih* glasača, koji zajedno povezuju rubne tokove političke komunikacije u civilnom društvu i javnu sferu s deliberativnim odlučivanjem političkih ustanova u središtu, filtrirajući ih na taj način u širu cirkularnost deliberativne politike. Gerhards (1993: 26) piše: “značaj javnog mnijenja i za javnost i za one koji odlučuju... u kompetitivnim demokracijama u krajnjoj instanciji je osiguran institucijom glasanja”.

Uprkos neosobnoj i asimetričnoj strukturi masovne komunikacije, javna sfera bi mogla, samo ako bi okolnosti bile povoljne, proizvesti razmotrena javna mnijenja. Ovdje koristim kondicional da bih privukao vašu pozornost na drugu očitu zadržku: struktura moći javne sfere mogla bi razoriti dinamiku masovnih komunikacija i ometati normativni razhtjev da *značajne* teme, *tražene* informacije i *odgovarajući* doprinosi budu pokrenuti.

Struktura moći javne sfere i dinamika masovne komunikacije

Moć po sebi nije nelegitimna. Dopustite da razlikujem četiri kategorije. Prvo, *politička moć* koja po definiciji zahtijeva legitimaciju. Prema deliberativnom modelu demokracije, legitimacijski proces mora proći kroz javnu sferu koja ima sposobnost iskovati razmotrena javna mnijenja. *Društvena moć* ovisi o položaju koji netko zauzima u stratificiranom društvu; takvi se položaji izvode iz položaja u funkcionalnim sustavima. Stoga je *ekonomska moć* posebna, a ipak dominantna vrsta društvene moći. Ona nije društvena moć kao takva, već više njezina transformacija u pritisak na politički sustav koji traži legitimaciju: ona ne smije mimoilaziti kanale javne sfere. Isto bi se moglo reći za politički utjecaj djelatnika koji izrastaju iz civilnog društva, na primjer grupe općeg interesa, religijske zajednice ili socijalni pokreti. Ti djelatnici ne raspolažu “moći” u doslovnom smislu, već javni utjecaj izvode iz “društvenog” i “kulturnog” kapitala, koji su sakupili u smislu vidljivosti, prominentnosti, ugleda ili moralnog statusa.

Masovni mediji tvore još jedan izvor moći (Jarren i Donges, 2006: ff 119, 329). *Moć medija* građena je na tehnologiji masovnih komunikacija. Oni koji rade u politički značajnim područjima medijskog sustava (npr. reporteri, kolumnisti, urednici, režiseri, producenti i izdavači) ne mogu nego prakticirati moć jer oni odabiru i pre-

rađuju politički značajan sadržaj i tako interveniraju i u formiranje javnog mnijenja i u raspodjelu utjecajnih interesa. Upotreba medijske moći manifestira se u izboru i formatu informacija, u obliku i stilu programa, kao i u učincima njihove difuzije – u postavljanju agende [*agenda setting*] ili u poretku značaja [*priming*] i uokvirivanju [*framing*] tema (Callaghan i Schnell, 2005). Sa stajališta demokratske legitimacije moć medija ipak ostaje “nevina” utoliko što novinari djeluju u funkcionalno specifičnom i *samoregulatornom* medijskom sustavu. Relativna nezavisnost masovnih medija od političkih i ekonomskih sustava bila je nužan preduvjet za uspon onoga što se danas naziva “medijsko društvo”. To je posve novo dostignuće čak i na Zapadu, i ne prostire se dalje od Drugog svjetskog rata (Jarren i Donges, 2006: ff 26; Weisbrod, 2003). Funkcionalna “neovisnost” znači “samoreguliranje” medijskog sustava u skladu s vlastitim normativnim kodeksom (Thomson, 1995: ff 258).

U međumedijskom postavljanju agende neformalna hijerarhija dodjeljuje nacionalnom kvalitetnom tisku ulogu vođe mnijenja. Postoji prelijevanje političkih novosti i komentara iz prestižnih novina i političkih tjednika s nacionalnom distribucijom u druge medije (Jarren i Donges, 2006). U pogledu vanjskih izvora, političari i političke stranke su, naravno, daleko najvažniji opskrbljivači [informacijama]. Njima pripada jako mjesto u pogledu pregovaranja o privilegiranom pristupu medijima. Međutim, čak ni vlade nemaju kontrolu nad tim kako mediji predstavljaju i tumače njihove poruke, nad tim kako ih političke elite ili šira javnost primaju, ili nad tim kako reagiraju na njih (Jarren i Donges). S obzirom na visoku razinu organizacije i materijalnih sredstava, i predstavnici funkcionalnih sustava i posebne interesne grupe nekako uživaju privilegiran pristup medijima. Oni su u stanju koristiti profesionalne tehnike da bi društvenu moć preoblikovali u političke mišiće. Javne interesne grupe i zagovornici također nastoje upotrebljavati metode upravljanja korporativnim komunikacijama. Pa tako slijedi da su, uspoređeni s političarima i lobistima, djelatnici civilnog društva u najslabijem položaju.

Igrači na virtualnoj pozornici javne sfere mogu biti razvrstani u smislu moći ili “kapitala” kojima raspoložu. Stratifikacija mogućnosti pretvorbe moći u javni utjecaj putem kanala posredovane komunikacije tako pokazuje strukturu moći. Međutim, ta je moć ograničena naročitom refleksivnošću javne sfere koja dopušta *svim* sudionicima da ponovo razmotre što vide kao javno mnijenje. Zajednički konstrukt javnog mnijenja zasigurno poziva djelatnike da strateški interveniraju u javnoj sferi. No nejednaka podjela sredstava za takve intervencije ne izopačuje nužno formiranje razmotrenog javnog mnijenja. Strateške intervencije u javnu sferu, osim ako se ne izlažu riziku nedjelotvornosti, moraju slijediti pravila igre. A nakon što ustanovljena pravila uspostave ispravnu igru – onu koja obećava tvorbu razmotrenih javnih mnijenja – i moćni će djelatnici samo doprinostiti pokretanju značajnih tema, činjenica i argumenata. No da bi postojala pravila za pravu igru, dva uvjeta mora-

ju biti ispunjena. Prvo, samoregulatorni medijski sustav mora održavati neovisnost o svojem okruženju dok povezuje političku komunikaciju u javnoj sferi s civilnim društvom i s političkim središtem; drugo, inkluzivno civilno društvo mora dati moć građanima da sudjeluju i reagiraju na javnu raspravu koja se zatim ne smije izopačiti u kolonizirajući način komunikacije.

Zadnji je uvjet u najmanju ruku problematičan. Literatura o “javnom neznanju” oslikava podosta otrežnjujući portret prosječnog građanina kao uvelike neobaviještene i nezainteresirane osobe (Friedman, 2003; Somin, 1998; Weinshall, 2003). No ta se slika mijenja zahvaljujući nedavnim istraživanjima o spoznajnoj ulozi heuristike i informacijskim prećacima u razvoju i konsolidaciji političkih orijentacija. Ona sugeriraju da, dugoročno gledano, čitatelji, slušatelji i gledatelji uistinu mogu formirati razumne stavove o javnim poslovima, čak i nesvjesno. Mogu ih izgraditi nakupljanjima često prešutnih i stoga zaboravljenih reakcija, slučajno dobivenih komadića informacija, koje su izvorno integrirali u evoluirajuće pojmovne sheme i ocjenjivali ih prema pozadini tih shema. Na taj način “u svojim razmišljanjima ljudi mogu doznati o svojim političkim izborima a da ne posjeduju mnoštvo spoznaja o politici” (Dalton, 2006: ff 26; Delli Carpini, 2004: ff 412).

Patologije političke komunikacije

U konačnoj analizi ipak se sučeljavamo s *prima facie* dokazom da vrsta političke komunikacije koju poznajemo iz takozvanog društva medija istupa protiv srži normativnih zahtjeva deliberativne politike. No sugerirana empirijska uporaba deliberativnog modela ima kritički naboj: ona nas osposobljava da proturječne podatke čitamo kao indikatore kontingentnih ograničenja koja zaslužuju ozbiljno istraživanje. Gore spomenuti zahtjevi – naime, neovisnost samoreguliranog medijskog sustava i odgovarajuća vrsta povratne veze između posredovane političke komunikacije i civilnoga društva – mogu poslužiti kao detektori za otkriće specifičnih uzroka postojećih manjkova legitimacije.

Kao prvi uvjet, moramo razlikovati između nepotpune diferencijacije medijskog sustava od njegove okoline, u jednu ruku, te privremene poteškoće s neovisnošću medijskog sustava koji je već dosegnuo razinu samoregulacije, u drugu ruku. Državni monopol koji su uživali javni mediji u Italiji tokom prvih triju desetljeća nakon rata primjer je upletanja elektroničkih medija u politički sustav. U vrijeme kada je bila blokirana svaka promjena vlasti između vladajućih kršćanskih demokrata i komunističke opozicije, svaka je od najvećih stranaka uživala povlasticu da regrutira kadrove za jedan od triju javnih televizijskih kanala. Taj obrazac omogućavao je izvjesni stupanj pluralizma, ali zasigurno nije jamčio neovisnost profesionalnog kreiranja programa. Jedna od posljedica takve nepotpune diferencijacije posredovane komunikacije od srži političkog sustava bila je da se javno emitiranje

upustilo u vrstu paternalizma, kao da su nezreli građani trebali odgovarajuće političke pouke odozgo (Padovani, 2005).

Uspoređena s takvim manjkom diferencijacije, suvremena dediferencijacija čini bi se kao manji nedostatak. Pa ipak, pokatkad ona ima jači utjecaj. Nedavni slučaj u tom smislu jest manipulacija američke javnosti od strane Bijele kuće pomoću iznenađujuće uspješnog upravljanja komunikacijama prije i nakon okupacije Iraka 2003. Ovaj slučaj ne ukazuje na lukav potez predsjednika da uokviri događaj 9/11 kao onaj koji je potaknuo “rat protiv terorizma” (Entman, 2004). Jer značajnija pojava u tom kontekstu bila je odsutnost ikakvog učinkovitog protuuokvirivanja (Artz i Kamalipour, 2005). Odgovorni tisak opskrbi bi popularne medije s više pouzdanih vijesti i alternativnim tumačenjima putem kanala međumedijskog postavljanja agende.

Nepostojanje distance između medija i grupa specifičnih interesa manje je spektakularna, ali češća i “normalnija” pojava od njihove prolazne sputanosti u šapama politike. Ako na primjer utjecaj politike ekološkog ili zdravstvenog osiguranja utječe na ključne interese velikih korporacija, koncentrirani naponi da se ekonomska moć prevede u politički utjecaj mogu imati mjerljiv učinak. U tom kontekstu posredni utjecaj znanstvenih zajednica (kao na primjer Čikaške škole) također je vrijedan spomena. Poseban slučaj štete uredničkoj neovisnosti javlja se kad privatni vlasnici medijskih carstava razviju političke ambicije i koriste svoju moć temeljenu na vlasništvu da bi stekli politički utjecaj.

Privatna televizija i tiskovine komercijalna su poduzeća kao svako drugo. No njihovi vlasnici mogu koristiti svoj ekonomski utjecaj kao prekidač za *neposredno* pretvaranje moći medija u javni utjecaj i politički pritisak. Uz slične medijske tajkune kakav je Rupert Murdoch, Silvio Berlusconi neslavan je primjer. Ponajprije je iskoristio upravo opisane zakonske mogućnosti za političku samopromociju te potom, nakon što je preuzeo uzde vlade, koristio svoje medijsko carstvo za potporu sumnjivim zakonima kao podršku konsolidaciji svojeg privatnog bogatstva i političkih prednosti. Tokom te avanture Berlusconi je čak uspio promijeniti medijsku kulturu svoje zemlje, pomičući je iz prevlasti političkog obrazovanja u naglašeni marketing depolitizirane zabave – “mješavinu filmova i telefilmova, kviza i varijetea, crtanih filmova i sporta, s prevlašću nogometa u zadanoj kategoriji” (Ginsborg, 2004).

Drugi uvjet tiče se povratne sprege između sustava samoregulirajućih medija i reagirajućeg civilnog društva. Politička javna sfera treba ulog građana koji govore o društvenim problemima i koji reagiraju na teme artikulirane u elitnoj raspravi. Dva su glavna uzroka sistematskog nedostatka te vrste povratne sprege. Društvena deprivacija i kulturna isključenost građana objašnjavaju selektivni pristup posredovanoj komunikaciji i nejednako sudjelovanje u njoj, pri čemu kolonizacija javne sfere od strane tržišnih imperativa vodi čudnoj paralizi civilnog društva.

Što se tiče pristupa i sudjelovanja u posredovanoj komunikaciji, sociološki je samorazumljivo da su zanimanje za javne stvari i uporaba političkih medija uvelike podudarni sa socijalnim statusom i kulturnom pozadinom (Delli Carpini, 2004: ff 404; Verba, Schlozman i Bradey, 1995). Taj skup podataka moguće je tumačiti kao da ukazuje na nedovoljnu funkcionalnu diferencijaciju političke javne sfere od klasne strukture civilnog društva. No tokom nekoliko zadnjih desetljeća veze pripisanih društvenih i kulturnih izvora slabe (Dalton, 2006: ff 172, 150, 219). Pomak prema “tematskom glasanju” objelodanjuje sve veći utjecaj javne rasprave na obrasce glasanja, i općenitije, javne rasprave na formiranje “tematskih publika”. Premda sve veći broj ljudi tendira zanimanju za sve veći broj tema, preklapanje tematskih javnosti može čak služiti kao protutrend, prema fragmentaciji (Dalton, 2006: ff 121, 206).

Unatoč uključivanju sve većeg broja građana u tokove masovne komunikacije, usporedbama nedavnih istraživanja dolazimo do ambivalentnog, ako ne i krajnje pesimističnog zaključka o vrsti utjecaja koji masovna komunikacija ima na uključenost građana u politiku (Delli Carpini, 2004). Nekoliko rezultata istraživanja u SAD-u podržava tezu o “video-malaise” (video-mučnini), prema kojoj ljudi što više gledaju elektroničke medije i smatraju ih važnim izvorom informacija, sve manje vjeruju u politiku i vjerojatnije je da će kao posljedicu toga poprimiti ciničan stav prema njoj (Lee, 2005: 421). Ako, međutim, oslanjanje na radio i televiziju jača osjećaje bespomoćnosti, apatije i ravodušnosti, ne bismo za to trebali tražiti objašnjenje u paraliziranom stanju civilnog društva, već u sadržaju i formatima same degenerirajuće vrste političke komunikacije. Podaci koje sam spominjao sugeriraju da sam *način* posredovane komunikacije neovisno doprinosi sve većem otuđenju građana od politike (Boggs, 1997).

Što se tiče kolonizacije koju tržišni imperativi provode nad javnom sferom, ono što ovdje imam na pameti jednostavno je redefinicija politike u tržišnim kategorijama. Porast autonomne umjetnosti i neovisnog političkog tiska od kasnog 18. stoljeća naovamo dokazuje da komercijalna organizacija i raspodjela intelektualnih proizvoda ne dovode nužno do komodifikacije i sadržaja i načina recepcije. Pod pritiskom dioničara koji žedaju za većim dobitkom, upravo prodor funkcionalnih imperativa tržišne ekonomije u “unutarnju logiku” proizvodnje i predstavljanja poruka vodi prikrivenoj zamjeni jedne kategorije komunikacije drugom. Teme političke rasprave postaju asimilirane i apsorbirane načinima i sadržajima zabave. Uz personalizaciju, dramaturgizaciju događaja, pojednostavljenje složenih stvari i živa polarizacija sukoba promoviraju građanski privatizam i protupolitičko raspoloženje.

Sve više rastuća uloga slika kandidata objašnjava obrazac izborne politike usmjerene na kandidate. Dalton objašnjava da “se na slike kandidata može gledati kao na robe spakirane od tvorca slika koje pridobivaju publiku ističući one crte

koje se posebno sviđaju glasačima” (Dalton, 2006: 215). Trend prema tematskom glasanju ide zajedno s trendom prema glasanju utemeljenom na kandidatu, ako ovaj drugi već ne prevladava. Personalizaciju politike potiče komodifikacija programa. Privatne radijske i televizijske stanice koje djeluju pod proračunskim ograničenjima opsežnog reklamiranja pioniri su u tom području. Premda javne radio-televizije još zadržavaju strukturu različitog programa, i one su u procesu prilagođavanja ili prihvaćanja modela svojih privatnih takmaca (Jarren i Donges, 2006). Neki autori smatraju da je političko novinarstvo kao model na koji smo naviknuli u procesu glasanja. Njegov gubitak uskratit će nam samu srž deliberativne politike.

Zaključci

Ovih nekoliko primjera ilustrira kako koristiti komunikacijski model deliberativne politike za tumačenje empirijskih nalaza. Taj model upravlja našu pažnju posebno na one varijable koje objašnjavaju neuspjeh u očuvanju autoregulatornog sustava medija i ispravnu povratnu spregu između javne sfere i civilnog društva.

Preveli: Gvozden Flego i Zrinjka Peruško

LITERATURA

- Arrow, K. 1963. *Social choice and individual values*. Yale University Press. New Haven, CT.
- Artz, L. i Kamalipour, Y. R. (ur.). 2005. *Bring 'em on. Media and politics in the Iraq war*. Rowman & Littlefield. New York.
- Bellah, R. N. 1975. *The broken covenant: American civil religion in time of trial*. Free Press. New York.
- Boggs, C. 1997. The great retreat: Decline of the public sphere in late twentieth-century America. *Theory and Society*, 26: 741-780.
- Bohman, J. 1996. *Public deliberation*. Massachusetts Institute for Technology Press. Cambridge, MA.
- Bohman, J. i Rehg, W. (ur.). 1997. *Deliberative democracy*. Massachusetts Institute for Technology Press. Cambridge, MA.
- Callaghan, K. i Schnell, F. 2005. *Framing American politics*. University of Pittsburgh Press. Pittsburgh, PA.
- Dalton, R. J. 2006. *Citizen politics*. CQ Press, A Division of Congressional Quarterly. Washington, DC.

- Delli Carpini, M. X. 2004. Mediating democratic engagement: The impact of communications on citizens' involvement in political and civic life, u: Kaid, Lee L. (ur.): *Handbook of political communication research*. LEA. London: 395-434.
- Druckman, J. N. 2004. Political preference formation. *American Political Science Review*, 98: 671-686.
- Entman, R. M. 2004. *Projections of power*. The University of Chicago Press. Chicago.
- Fishkin, J. S. 1995. *The voice of the people: Public opinion and democracy*. Yale University Press. New Haven, CT.
- Fishkin, J. S. i Luskin, R. C. 2005. Experimenting with a democratic ideal: Deliberative polling and public opinion. *Acta Politica*, 40: 284-298.
- Friedman, J. 2003. Public opinion: Bringing the media back in. *Critical Review*, 15: 239-260.
- Gerhards, J. 1993. *Neue Konfliktlinien in der Mobilisierung öffentlicher Meinung*. Westdeutscher Verlag. Opladen.
- Ginsborg, P. 2004. *Silvio Berlusconi: Television, power and patrimony*. Verso. London.
- Habermas, J. 1998. Three normative models of democracy, u: Habermas, J. (ur.): *The inclusion of the other*. Massachusetts Institute for Technology Press. Cambridge, MA: 239-252.
- Habermas, J. 2005. Concluding comments on empirical approaches to deliberative politics. *Acta Politica*, 40: 384-392.
- Heath, J. 2001. *Communicative action and rational choice*. Massachusetts Institute for Technology. Cambridge, MA.
- Jarren, O. i Donges, P. 2006. *Politische Kommunikation in der Mediengesellschaft*. Verlag für Sozialwissenschaften. Wiesbaden.
- Johnson, J. 1993. Is talk really cheap? Prompting conversation between critical theory and rational choice. *American Political Review*, 87: 74-86.
- Johnston Canover, P. i Searing, D. D. 2005. Studying "everyday talk" in the deliberative system. *Acta Politica*, 40: 269-283.
- Lee, T.-T. 2005. Media effects on political disengagement revisited. *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 82: 416-433.
- Neblo, M. 2005. Thinking through democracy, between the theory and practice of deliberative politics. *Acta Politica, International Journal of Political Science*, (40), 2: 169-181.
- Neblo, M. (u tisku). Change for the better? Linking the mechanisms of deliberative opinion change to normative theory, u: *Common voices: The problems and promise of a deliberative democracy*.
- Padovani, C. 2005. *A fatal attraction. Public television and politics in Italy*. Rowman & Littlefield. New York.

- Peters, B. 2001. Deliberative Öffentlichkeit, u: Wingert, L. i Günther, K. (ur.): *Die Öffentlichkeit der Vernunft und die Vernunft der Öffentlichkeit, Festschrift für Jürgen Habermas*. Suhrkamp Verlag. Frankfurt/Main: 655-677.
- Peters, B. 2005. Public discourse, identity, and the problem of democratic legitimacy, u: Erikson, E. O. (ur.), *Making the European polity*. Routledge. London: 84-123.
- Putnam, R. D. 2000. *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. Simon & Shuster. New York.
- Rechnung für Bild.de. 2006. *Der Spiegel*, 29. travnja, str. 95.
- Somin, I. 1998. Voter ignorance and the democratic ideal. *Critical Review*, 12: 413-458.
- Steiner, J., Bächtiger, A., Spörndli, M. i Steenbergen, M. R. 2004. *Deliberative politics in action*. Cambridge University Press. Cambridge, UK.
- Thompson, J. B. 1995. *The media and modernity*. Polity Press. Cambridge, UK.
- Van den Daele, W. 1994. Technikfolgenabschätzung als politisches Argument. *Veröffentlichung der Abteilung Normbildung und Umwelt*, 1: 58.
- Van den Daele, W. 1996. Objektives Wissen als politische Ressource: Experten und Gegenexperten im Diskurs, u: Van den Daele, W. i Neidhardt, F. (ur.): *Kommunikation und Entscheidung*. WZB Yearbook, Rainer Bohn Verlag. Berlin: 297-326.
- Van den Daele, W. i Neidhardt, F. 1996. Regierung durch Diskussion – über Versuche, mit Argumenten Politik zu machen, u: Van den Daele, W. i Neidhardt, F. (ur.): *Kommunikation und Entscheidung*. WZB Yearbook, Rainer Bohn Verlag. Berlin: 9-50.
- Verba, S., Schlozman, K. i Bradey, H. 1995. *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics*. Harvard University Press. Cambridge, MA.
- Weinshall, M. 2003. Means, ends, and public ignorance in Habermas' theory of democracy. *Critical Review*, 15: 23-58.
- Weisbrod, B. 2003. Öffentlichkeit als politischer Prozess. Dimensionen der politischen Medialisierung in der Geschichte der Bundesrepublik, u: Weisbrod, B. (ur.): *Die Politik der Öffentlichkeit – die Öffentlichkeit der Politik*. Wallstein Verlag. Göttingen: 11-28.
- World Business Council for Sustainable Development and Science Center Berlin (ur.). 2003. *Intellectual property rights in biotechnology and healthcare*. WZB. Berlin.